

ŞERİF MARDİN • İdeoloji

İletişim Yayınları 191 • Şerif Mardin Bütün Eserleri 3
ISBN-13: 978-975-470-278-1
© 1992 İletişim Yayıncılık A.Ş. (1. Basım)
1-18. BASKI 1992-2017, İstanbul
19. BASKI 2018, İstanbul

KAPAK Ümit Kıvanç

UYGULAMA Hasan Deniz

DÜZELTİ Türkan Demir

BASKI Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 12064

Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi B Blok 6. Kat No. 4NB 7-9-11
Topkapı 34010 İstanbul Tel: 212.613 38 46

CILT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 11935

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,
Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 10721

Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul
Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58
e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

ŞERİF MARDİN

İdeoloji

ŞERİF MARDİN 1927 yılında İstanbul'da doğdu. Galatasaray Lisesi'nde başladığı orta öğrenimini ABD'de tamamladı. Stanford Üniversitesi Siyasal Bilimler Bölümü mezuniyetinin ardından lisansüstü eğitimini John Hopkins Üniversitesi'nde yaptı. 1954'te Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne asistan olarak giren Şerif Mardin, doktorasını "Yeni Osmanlıların Düşünsel Yapıtları" konulu teziyle Stanford Üniversitesi'nde tamamladı. 1964'te doçentliğe, 1969'da profesörlüğe yükseldi. 1973'te geçtiği Boğaziçi Üniversitesi'nde siyaset bilimi ve sosyoloji dersleri verdi. Yine, ABD'de Columbia ve California, İngiltere'de Oxford Üniversitesi'nde konuk öğretim üyesi olarak dersler verdi. Washington D.C.'deki American University Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde öğretim üyeliği yaptı ve aynı üniversite bünyesinde faaliyet gösteren İslâmi Araştırmalar Merkezi'nin başkanlığı görevini yürüttü, aynı zamanda Sabancı Üniversitesi'nde öğretim görevliliğine devam etti. Mardin, 6 Eylül 2017'de hayatını kaybetti. Mardin'in yayımlanan kitapları şunlardır: *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895-1908* (1964), *Din ve İdeoloji* (1969), *İdeoloji* (1976), *Türkiye'den Toplum ve Siyaset* (Makaleler derlemesi, 1990), *Siyasal ve Sosyal Bilimler* (Makaleler derlemesi, 1990), *Türkiye'de Din ve Siyaset* (Makaleler derlemesi, 1991), *Türk Modernleşmesi* (Makaleler derlemesi, 1991), *Religion and Social Change in Modern Turkey. The Case of Bediüzzaman Said Nursi* (1989) [*Bediüzzaman Said Nursi Olayı / Modern Türkiye'de Din ve Toplumsal Değişim* (1992)], *The Genesis of Young Ottoman Thought* (1962) [*Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu* (1996)] *Türkiye, İslam ve Sekülerizm* (Makaleler derlemesi, 2011).

“Science and common sense inquiry alike do not discover the way in which events are grouped in the world, they invent ways of grouping.”

JEROME BRUNER

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	9
SUNUŞ	11
BİRİNCİ BÖLÜM	
İDEOLOJİ KAVRAMININ TARİHSEL GELİŞİMİ	15
Kavramın Tarihi Gelişimi.....	22
Condillac (1715-1780) ve Helvétius (1715-1771).....	22
Anlam ve İnsan.....	50
1. Kiliazma.....	59
2. Liberal Hümaniter Görüş Açısı.....	60
3. Tutucu Fikir.....	61
4. Komünist-Sosyalist Görüş Açısı.....	61
İKİNCİ BÖLÜM	
İDEOLOJİ VE BİLİM FELSEFESİ	71
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
BİLGİ, SEMBOL VE KÜLTÜR	89
Simge, Öğrenme ve Bilişsel Evren.....	91
Sınıflandırma.....	98
Bir Toplum Haritası Olarak Simge: Kültür.....	100

Kendini İfade Etme.....	105
Değer Bağlama ve Bir Olayın Önemi Belirtme.....	107
Bilişsel Bir “Bütün” Yaratma Çabası.....	109
Mitos ve Kültür Kodu.....	111
Kültür Kodu.....	115
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	
İDEOLOJİ VE SOSYAL DEĞİŞME.....	119
BEŞİNCİ BÖLÜM	
SİMGELERİN DAĞITIMI VE BİLGİNİN ÜRETİLMESİ.....	139
İngiltere’deki Gelişmeler.....	149
İngiltere’de Kahvehanelerin Kültürel Rolü.....	151
İngiltere’de Dergiler.....	153
Fransa.....	154
Rus “Intelligentsia”sı.....	160
Eğitim.....	164
Yayın.....	165
ALTINCI BÖLÜM	
ÇAĞIMIZDA İDEOLOJİ:	
İDEOLOJİNİN “GERİLEMESİ” SAVI.....	169
SONUÇ.....	183
KAYNAKÇA.....	185
EK KAYNAKÇA.....	191

ÖNSÖZ

Bu kitap son yıllarda verdiğim bir seminerde ele alınan bazı *tema*'ları yansıtmaktadır. Eseri okuyarak fikirlerini belirten Berent Enç, Mete Tunçay, Gökçe Cansever, Doğan Cüceoğlu ve Taha Parla'nın önerilerinden yararlandım. Ortaya çıkan metindeki hatalar ise pek tabii ki bu eleştirilerin sonucu değil de, kendi çalışmalarımın özelliği olarak değerlendirilmelidir.

SUNUŞ

Bu eser bir bakıma orijinal fikirleri içermektedir, bir bakıma da orijinal bir eser değildir. Önce niçin orijinal olmadığını belirtelim: Kitap düşünce sosyolojisinde bir asırdan beri süregelen çalışmalar üzerine kurulmuştur. Bu çalışmalar kümesine Marx'ın toplum kuramı, bilgi sosyolojisinin katkıları, modern analitik felsefe, sosyal antropoloji ve fenomenolojinin bazı yönleri girer; bunların hepsi bilinen yaklaşımlardır. Çalışmanın yeniliği bu yönelimleri anlamlı bir bütün içinde değerlendirmeye çalışmış olmasıdır. Tabii, bu çok çapraşık konuların “ideoloji” ile kesişen yönlerinin hepsinin birden sunulması mümkün değil. Tasarladığımız yapının “bütünlüğü”nü sürdürmek de, bundan dolayı, ancak kısmen başarılı olabilmıştır.

Ülkemizde “ideoloji” konusunda çok şey söylenmiştir ve söylenmektedir; fakat bu incelemeler daha çok bir ideolojinin niçin iyi veya kötü, üstün veya anlamsız olduğunu anlatmaya yönelir; ideolojik düşüncenin özelliklerinin ne olduğunu, hangi etkenler sonucunda ortaya çıktığını incelemez. Hele yazarın kendi düşüncesinin hangi taraflarının ideolojik

olduğunu hiç araştırmaz. Bu eserin göstermeye çalıştığı nokta, düşünce süreçlerimizde bizi “objektif”likten uzağa iten unsurların sayılmayacak kadar çok olduğudur. Bu “yanlı”lık bir dereceye kadar kontrolümüzün dışında olan bir süreçtir. Bu durumda yapabileceğimiz bir tek şey vardır, o da olanaklarımız oranında toplum hakkında bilgilerimizin yanlılığının (*bias*) kaynağını araştırmaya çalışmaktır. Burada bunun için bir “envanter” sağlanmıştır.

Eserin sonundaki ek bibliyografya, araştırmanın metninde *kullanılmamış* birçok kaynağı sıralamaktadır, fakat bu da eserin amacına uygundur. Araştırma, “ideoloji” konusunu merak edenlere ve sosyolojinin ve siyasal bilimlerin başlangıç düzeyinde olanlara bir “giriş” olarak sunulmuştur. Konuyu daha da derinden incelemek isteyenler için de başvurucaıkları bir eser listesi hazırlanmıştır. Bibliyografya bu yaklaşımı yansıtmaktadır.

Düşünmemin şekillenmesinde her şeyden çok –dolaylı veya dolaysız– Alman felsefesinin çıkardığı sorunları ciddiye alan fikir akımlarının ağır bastığı görülecektir. Bunların içinde toplum yaşamının bir sembolleştirme sürecinden geçtiğini belirten Ernst Cassirer ve Alfred Schutz gibi kimselerin etkisi özellikle seçilecektir. Fakat bunun yanında bu kitapta ileri sürülenlerin Durkheim’den beri süregelen bir tartışmayı izlediği görülecektir. O da Durkheim’den sonra sosyal bilimlerin bir odak noktasını oluşturan ve “inançların toplumsal yapıda yeri nedir?” şeklinde nitelendirilebilecek sorundur. Çağdaş toplum bilimlerinde, bu sorun “bilgi dağarcığımızın toplumsal rolü nedir?” sorunundan ayrı bir sorun olarak görülmemektedir.¹

Kitabımı sosyal bilim alanlarına yeni gelen kimselerin sıklıkla okuyabileceği bir şekilde yazmaya çalıştım. Sos-

1 Mary M. Black, “Belief Systems,” *Handbook of Social and Cultural Anthropology* içinde (John J. Honigman, Chapel Hill, 1973) s. 511.

yal bilimlerin üzerinde durduğum alanlarındaki gelişmeleri açık ve seçik olarak anlatabiliyorsam, çok zaman karışık savlar olarak ortaya atılan bu bilgilerin nasıl birbirine dayandığını gösterebiliyorsam çalışmalarımı başarılı sayacağım.